

30 ÅR EFTER

VARANNAN DAMERNAS

– Långt kvar till jämställd representation i svensk politik

30 år efter Varannan Damernas – Långt kvar till jämställd representation i svensk politik

En rapport om jämställdhet av Socialdemokratiska kvinnoförbundet 2024.

Rapportförfattare: Alma Carlsson.

Foto omslag: Lina Olsson

Innehållsförteckning

30 år efter Varannan Damernas – Långt kvar till jämställd representation i svensk politik	2
Varannan Damernas 30 år senare	3
Inledning	3
Bakgrund	4
Representation	5
Resultat	5
Partiernas listettor	6
Representation i kommunerna och regionerna	8
Representation på riksnivå	9
Diskussion och slutsats	10
Källregister	11

Varannan Damernas 30 år senare

Inledning

Frågan om kvinnors representation i politiska församlingar har varit central sedan långt innan införandet av allmän och lika rösträtt. Det finns otaliga viktiga historiska milstolpar när kvinnor genom gemensam och välorganiserad kamp har gjort område efter område mer jämställt. För unga idag kan det verka som att alla reformer för jämställd representation i politiken är något som skedde långt tillbaka i historien. Det var mer än 100 år sedan Agda Östlund, som en av de fem första kvinnorna valdes in i riksdagen och det är nästan 80 år sedan Sverige fick sitt första kvinnliga statsråd i Karin Kock. Det skulle dock ta lång tid från Agda Östlund och Karin Kock tills det började likna jämställd representation i Sveriges alla politiska parlament.

I september 2024 är det 30 år sedan Socialdemokraterna gick till val med listor varvade efter kön. Socialdemokratiska kvinnoförbundet hade efter nästan 20 år av påverkansarbete och kampanj fått igenom reformen "Varannan Damernas" och den första jämställda socialdemokratiska riksdagsgruppen påbörjade riksdagsåret 1994.

Året innan hade Socialdemokraternas partikongress slagit fast målsättningen om varvade listor till kommunfullmäktige-, landstings- och riksdagsval och att kvinnor borde inneha hälften av styrelseuppdragen och ordförandeposterna i partiets organisationsled.

Socialdemokraterna i Järfälla hade då arbetat efter principen redan sedan valet 1973, då de gick till kommunalval med varannan kvinna från femte plats och nedåt och 1976 var det helt varvade listor.

1993 hotade det feministiska nätverket Stödstrumporna, bildat 1991 på initiativ av Maria-Pia Boëthius, med att bilda ett eget kvinnoparti. Det lär ha bidragit till att sätta eld i baken på partierna inför valet 1994.

Uttrycket "Varannan Damernas" är hämtat från sällskapsdans i folkparkerna, där varannan dans är herrarnas och varannan damernas, vilket ansågs låta mer positivt än att använda ordet "kvotering". Inom politiken myntades begreppet med Gerd Engmans statliga utredning "Varannan Damernas" från 1987.

Den här rapporten undersöker hur väl kvinnor representeras i svensk politik 30 år efter att "Varannan Damernas" infördes och hur jämställda de olika partierna är 2024.

Bakgrund

Forskaren Lenita Freidenvall beskriver i sin avhandling "Vägen till Varannan damernas: om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002" tre övergripande strategier för ökad kvinnlig representation. Den minst tvingande är allmänna mål som beskrivs som lösa och generella skrivningar utan uttalad strategi för att välja in fler kvinnor. Medelvägen kallas för rekommendationer och betyder att partiet har beslutat om mål om representationen men är inte tvingande, till skillnad från den mest tvingande strategin som kallas för kandidatkvoter¹ – vilket är vad Socialdemokraterna införde för 30 år sedan.

Alla dåvarande riksdagspartier hade diskuterat olika tillvägagångssätt för att öka andelen kvinnor i folkvalda församlingar och hade varit olika framgångsrika. Socialdemokraterna började inför valen 1972 och 1975 med allmänna mål för att sedan gå över till rekommendationer men utan att uppnå jämställd representation förrän 1993 då kandidatkvoterna infördes.

Under samma period stod Moderaterna stadigt fast vid sina allmänna mål men också utan att uppnå särskilt hög andel kvinnor. Centerpartiet gjorde samma sak men lyckades till skillnad från M uppnå över 40 procent kvinnliga kandidater.

Varannan Damernas infördes för 30 år sedan men bakom det låg en enträgen kamp som pågick sedan 1970-talet. Bakom själva reformen fanns otaliga studiecirklar, motionsskrivning och debatter. Kvinnor hade utbildat varandra för att med lite mer självsäkerhet kunna ta plats i parlamenten och med forskningen i ryggen kan vi konstatera att det har gjort politiken mer kompetent.

Sen införandet har flera forskare inom olika discipliner studerat effekterna av Socialdemokraternas varvade listor. Forskningen är överens om att reformen har gjort stort avtryck på svensk politik och jämställdheten i svenska parlament.

Artikeln "Gender Quotas and the Crisis of the Mediocre Man: Theory and Evidence from Sweden" av bland andra Timothy Besley beskriver hur Varannan Damernas inte bara ledde till att en större andel kvinnor blev förtroendevalda utan också att den generella kompetensnivån hos förtroendevalda

¹ Lenita Freidenvall. 2006. Vägen till Varannan damernas: om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002. Doktorsavhandling, Stockholms universitet.

ökade. Tidigare hade "mediokra" män kunnat ta sina platser för givet men när kvinnor garanteras jämställd representation kommer männen faktiskt att behöva förtjäna sin plats².

Trots att både Miljöpartiet och Vänsterpartiet också har haft kandidatkvoter så är det tydligt att det blir störst skillnad på politiken i stort när sådana reformer införs av ett stort och regeringsbärande parti. Mindre partier har färre mandat för kvinnor att inneha men har framför allt inte möjligheten att legitimera reformer för jämställdhet på samma sätt.

Representation

Det finns olika nivåer för vad som skulle kunna räknas som jämställdhet, att bara räkna exakt 50/50 är trubbigt och ovanligt när parlament och nämnder i regel har ett ojämnt antal ledamöter för att undvika lika röstetal. Därför utgår rapporten från, om inget annat nämns från SCB:s ram om att de undre gränserna för jämställdhet är 40 respektive 60%.

Det finns olika perspektiv på representation i politiken och den här rapporten undersöker kvinnors representation ur ett kvantitativt perspektiv ur olika parametrar och på olika politiska nivåer utifrån Valmyndighetens data över kandidater och SCB:s jämställdhetsstatistik. Rapporten fokuserar både på hierarkisk och icke-hierarkisk representation, det vill säga både huruvida kvinnor representeras på ordförande- och chefspositioner men också hur väl kvinnor representeras på olika nivåer av kommunal, regional och rikspolitik. Rapporten undersöker hur många kvinnliga förstanamn partierna har i kommun- och regionval, hur kvinnor representeras på centrala positioner som kommunstyrelseordförande, statssekreterare och som ordförande för riksdagens utskott.

Resultat

Resultaten delas upp utifrån tre underrubriker; partiernas listettor, representation på nationell nivå och kommunal och regional nivå. Stycket om partiernas listettor redogör hur stor andel kvinnor varje parti hade som förstanamn på alla sina valsedlar i samtliga val 2022. Därefter diskuteras olika representationsparametrar på nationell och lokal nivå där kvinnors representation behöver uppmärksammas.

² Besley, Timothy, Olle Folke, Torsten Persson, and Johanna Rickne. 2017. "Gender Quotas and the Crisis of the Mediocre Man: Theory and Evidence from Sweden." *American Economic Review*, 107 (8): 2204–42.

Partiernas listettor

Partierna har olika tillvägagångssätt för att välja kandidaternas placeringar på valsedlar och vilka kandidater som ska vara med på vilka valsedlar. Exempelvis så har Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna sin partiledare som förstanamn på alla sina valsedlar till riksdagen och i kommuner och regioner med flera valkretsar brukar de flesta av partierna placera ett mindre antal toppkandidater på alla valsedlar inom samma valområde.

För att en kandidat ska vara valbar behöver hen ha rösträtt i det aktuella valområdet, på valdagen vara folkbokförd i den aktuella kommunen eller regionen för kommun- eller regionfullmäktige³. I en kommun med flera valkretsar kan en kandidat väljas från samtliga valkretsar inom kommunen och en riksdagskandidat kan väljas från samtliga av landets valkretsar. För att ytterligare krångla till det anmäler partier ofta flera valsedlar för samma valkrets eftersom den som röstar i en kommun med flera valkretsar inte nödvändigtvis vet vilken valkrets hen tillhör.

Med den bakgrunden innehåller inte sammanställningarna av partiernas kandidater samma kandidat mer än en gång, utan visar andelen unika personer av varje kön. Därför presenteras ingen jämförelse mellan partiernas listettor i riksdagsvalet eftersom exempelvis Kristdemokraterna bara hade en listetta totalt.

Vitsen med att undersöka valsedlarnas förstanamn är att kunna mäta kvinnors möjlighet att avancera i ett parti. Om ett parti hade varit helt jämställt i varje valkrets hade sannolikheten för att förstanamnet skulle vara antingen en kvinna eller en man varit lika stor. Sannolikheten för att listettan är en kvinna eller en man kan vara intetsägande för varje specifik valsedel och är ofta beslut fattade av ett relativt sätt litet antal människor. Däremot visar sammanvägningen av samtliga kommuner och regioner på partiets interna strukturer.

I figur 1 visas den procentuella könsfördelningen i 2022 års kommunval. Det finns olika sätt att tolka vilka förhållanden som tyder på jämställd representation. I många fall⁴ används 40–60 som ramvärden. Det går att resonera om att den yttersta indikationen på jämställd representation skulle vara att partiet under tid lika ofta har en övervikt av kvinnor som en övervikt av män.

De partier som för kommunvalen 2022 hade en könsfördelning utanför 40–60%-spannet är samtliga partier som ingår i regeringsunderlaget. Lägst representation av kvinnor har Sverigedemokraterna med 18,8% och högst har Miljöpartiet på 52,6%. Centerpartiet är det enda traditionellt borgerliga partiet som har över 40% kvinnliga listettor. Historiskt har Centerpartiet haft hög kvinnlig

³ Valmyndigheten "För dig som kandiderar"

⁴ Försöringskassan och SCB

representation och tenderar att ha jämställd representation både bland sina företrädare och sina förtroendevalda politiker.

Parti	Andel Kvinnor	Andel Män
C	43.9	56.1
KD	34.0	66.0
L	36.7	63.3
M	36.0	64.0
MP	52.6	47.4
S	42.2	57.8
SD	18.8	81.2
V	51.1	48.9

Figur 1 Procentuell könsfördelning av partiernas samtliga listettor i kommunfullmäktigevalen 2022. Data: Valmyndigheten.

Parti	Andel Kvinnor	Andel Män
C	56.5	43.5
KD	47.2	52.8
L	45.7	54.3
M	42.6	57.4
MP	61.5	38.5
S	65.5	34.5
SD	25.0	75.0
V	65.9	34.1

Figur 2 Procentuell könsfördelning av partiernas samtliga listettor i regionfullmäktigevalen 2022. Data: Valmyndigheten.

Representation i kommunerna och regionerna

Det finns många exempel i kommunpolitiken där män utgör mer än 60% av de förtroendevalda men ingenstans utgör män mindre än 40%. Det visar att politiken kan acceptera ojämställdhet till fördel för män men inte för kvinnor. Där kvinnor utgör mer än 60% är oftast inom så kallade "mjuka frågor" som rör vård och omsorg, ett tydligt exempel där kvinnor utgör mer än 60% är för Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Vänsterpartiets listetter i regionvalet 2022.

Uppdelningen mellan mjuka respektive hårda frågor är inte en formell uppdelning men är ett gängse begrepp för att göra skillnad mellan frågor som kretsar kring bygnadsfrågor och trafik jämfört med frågor som vård och skola. Förenklat så är de hårda frågorna relaterade till fastigheter och stadsbyggnad, näringsliv och infrastruktur, samtidigt som de mjuka frågorna snarare är de som konkret handlar om människor och välfärd. Uppdelningen är indirekt könsuppdelad. De kvinnor som innehar en ordförandepost i en kommun tenderar att vara ordförande för en förskolenämnd än en stadsbyggnadsnämnd. Det är således inte oväntat att regionerna i regel är mer jämställda än kommunerna.

SCB publicerar efter varje val en rapport om landets förtroendevalda i kommuner och regioner och undersöker bland annat hur väl kvinnor representeras på olika kommunala och regionala positioner. Rapporten för 2023⁵ konstaterar att 38% av ordförandeposterna i kommunerna innehas av kvinnor. Av kommunstyrelseordförandena var bara 35% kvinnor. Regionerna är överlag mer jämställda än kommunerna. Det kan förklaras av att andelen kvinnor tenderar att vara högre inom politikområden som rör vård och omsorg.

Vid jämförelser med de olika rapporterna 2007 – 2023 kan vi konstatera att många av de områden där kvinnor är underrepresenterade 2007 fortfarande är det 2023. Andelen kommunstyrelseordföranden var till och med två procentenheter högre⁶ och var 39% 2007 och 2012 var de 41%⁷.

⁵ SCB, Förtroendevalda i kommuner och regioner 2023 Demokratistatistik 2024:1
https://www.scb.se/contentassets/22e56eb45459401984ff4edf1f2ad8c6/me0001_2023a01_br_me09br2401.pdf

⁶ SCB, Demokratistatistisk rapport 7, Förtroendevalda i kommuner och landsting 2007 – En rapport om politikerantal och representativitet.
https://share.scb.se/ov9993/data/publikationer/statistik/publikationer/me0001_2007a01_br_me09br0801.pdf sid 63

⁷ SCB, Demokratistatistik rapport 12, Förtroendevalda i kommuner och landsting 2011.
https://share.scb.se/ov9993/data/publikationer/statistik/publikationer/me0001_2011a01d_br_me09br1202.pdf

I rapporterna från 2007 och 2012 redovisades hur många som har avgått under mandatperioden. Där framkommer att kvinnor i högre utsträckning än män avgår under mandatperioden, och att det inte finns ett samband med barnafödande eller småbarnsår⁸.

Representation på riksnivå

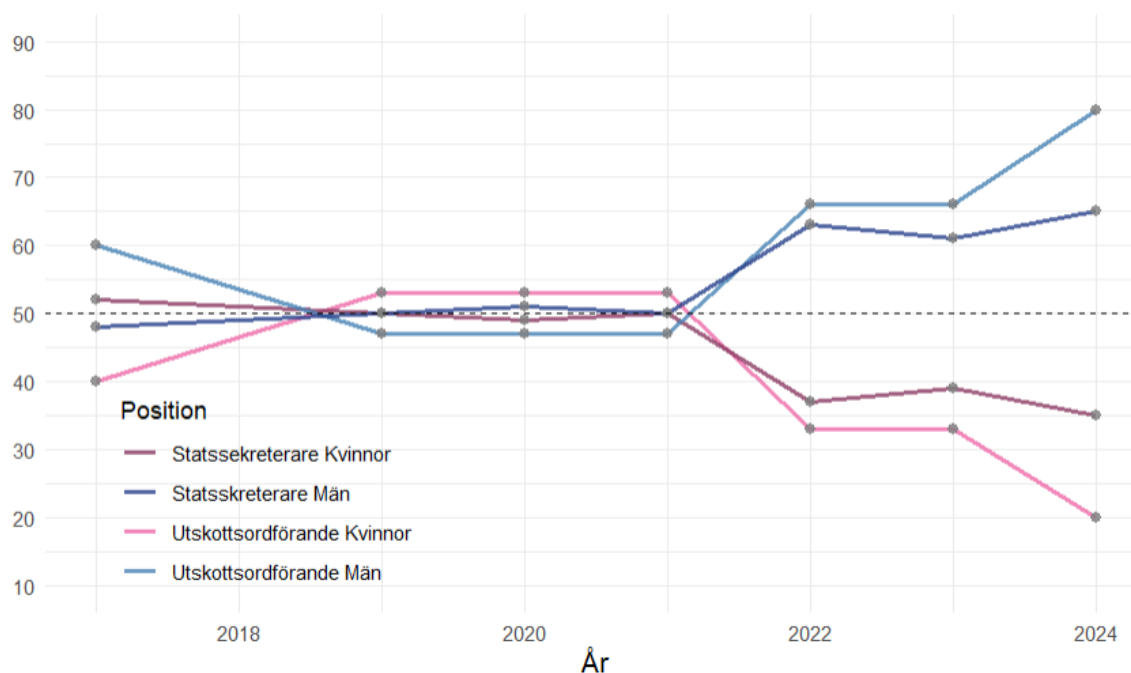
Statssekreterare är de politiska tjänstemän som har mest politisk makt på Regeringskansliet. Antalet varierar mellan varje regering och avgår i regel när statsrådet de arbetar under avgår. 1973 var samtliga statssekreterare män, när Magdalena Andersson bildar sin regering knappt 50 år senare är uppdelningen 50/50.

Utskottsordförande i riksdagen är en annan position där det är relevant att mäta representation. För regeringspartier är det i regel en mindre offentlig position än statsråd. De har en viktig formell roll i riksdagsarbetet. Fördelningen av utskottsordföranden är i proportion till riksdagens mandatfördelning och de mindre partierna har oftast bara en utskottsordförande. 2024 hade Sverigedemokraterna och regeringspartierna ingen kvinnlig utskottsordförande eller vice ordförande.

Både riksdagens utskottsordförande och statssekreterare är positioner där kvinnors representation har gått tillbaka efter regeringsskiftet 2022. I figur 3 presenteras andelsförhållandet mellan kvinnor och män för statssekreterare och riksdagens utskottsordförande. Kvinnors representation går kraftigt ner efter regeringsskiftet 2022. Ingen av de här parametrarna är något som Socialdemokraterna har uttalat kvotering kring, utan det är tydligt att lång tid med kandidatkvoter har påverkat hur Socialdemokraterna utser tjänstemän och förtroendeuppdrag. Det är också tydligt att Regeringspartierna och Sverigedemokraterna inte har samma tradition.

⁸ SCB, Demokratistatistisk rapport 7, Förtroendevalda i kommuner och landsting 2007 – En rapport om politikerantal och representativitet.
https://share.scb.se/ov9993/data/publikationer/statistik/_publikationer/me0001_2007a01_br_me09br0801.pdf
fsid 89

Andel utskottsordförande och statssekreterare efter kön

Figur 3 Andelen kvinnor och män för riksdagens utskottsordförande och Statssekreterare. Data SCB

Diskussion och slutsats

Regeringspartierna och Sverigedemokraterna har låg representation av kvinnor i de undersökta parametrarna. Inget av Tidöpartierna har över 60% kvinnliga listettor i de allmänna valen 2022 och de utnämner systematiskt fler män än kvinnor till centrala positioner som utskottsordförande och statssekreterare. I september 2024 är ingen av dessa partiers utskottsordförande kvinnor.

Vi kan också se koppling mellan Tidö-partiernas lägre representation av kvinnor och att de driver en politik som framförallt gynnar män. När både deras partitoppar ute i landet och deras högsta tjänstemän är till största del män så är det inte konstigt att de i högre utsträckning prioriterar de frågor de själva ser som viktigast.

Kvinnors representation gynnades av att Socialdemokraterna började gå till val på varvade listor men vissa parametrar behöver politiken, blocköverskridande gå samman för att åtgärda. Det är oroande att andelen kvinnliga kommunstyrelseordföranden inte har förbättrats sedan 2007 och att våra facknämnder ofta delas upp efter hårda och mjuka frågor på ett sätt som skapar könssegregation i de olika politiska frågorna. Det skulle kunna beskrivas som politiken har kvar både horisontella och vertikala glastak som behöver krossas för att politiken faktiskt ska kunna betraktas som jämställd.

Källregister

Besley, Timothy, Olle Folke, Torsten Persson, and Johanna Rickne. 2017. "Gender Quotas and the Crisis of the Mediocre Man: Theory and Evidence from Sweden." *American Economic Review*, 107 (8): 2204–42.

Freidenvall, Lenita. 2006. *Vägen till Varannan damernas: om kvinnorepresentation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet.

<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:189825/FULLTEXT01.pdf>

SCB, Andel kvinnor statssekreterare

https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_LE_LE0201_LE0201Makt/Tema16/

SCB, Ordförande i riksdagens utskott

https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__LE__LE0201__LE0201Makt/Tema15/

SCB, Demokratistatistisk rapport 7, Förtroendevalda i kommuner och landsting 2007 – En rapport om politikerantal och representativitet.

https://share.scb.se/ov9993/data/publikationer/statistik/_publikationer/me0001_2007a01_br_me09br0801.pdf

SCB, Demokratistatistik rapport 12, Förtroendevalda i kommuner och landsting

2011. https://share.scb.se/ov9993/data/publikationer/statistik/_publikationer/me0001_2011a01d_br_me09br1202.pdf

SCB, Demokratistatistik rapport 22, Förtroendevalda i kommuner och landsting 2015

https://www.scb.se/contentassets/aeb5a63c530148ed9743afe73f83f1d8/me0001_2015a01_br_me09br1602.pdf

SCB, Förtroendevalda i kommuner och regioner 2019 Demokratistatistisk rapport 26

https://www.scb.se/contentassets/e866a18a58aa4d4aafbdf1fb3648df0e/me0001_2019a01_br_me09br2002.pdf

SCB, Förtroendevalda i kommuner och regioner 2023 Demokratistatistik 2024:1

https://www.scb.se/contentassets/22e56eb45459401984ff4edf1f2ad8c6/me0001_2023a01_br_me09br2401.pdf

Valmyndigheten. Val.se. Publicerad: 6 augusti 2024.

Hämtat: 2024-09-02

<https://www.val.se/for-partier/for-dig-som-kandiderar.html>

Valmyndigheten. Val.se Publicerad: 6 augusti 2024

<https://www.val.se/valresultat/riksdag-region-och-kommun/2022/radata-och-statistik.html#Kandidaturerinformal2022>

Hämtat: 2024-08-08